

มองสังคมผ่านภาษาจากวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้
เรื่องพระยาชมพู่

A View on the Society through Language from “Phrayachomphu”,
the Southern Thai Literary Work

ณัฐา วิพลชัย

Nattha Wipolchai

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการนำเสนอภาพสังคมท้องถิ่นภาคใต้ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องพระยาชมพู่ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า วรรณกรรมเรื่องนี้มีภาษาที่สะท้อนภาพสังคมความเป็นคนถิ่นใต้ ภาพสังคมนักปราชญ์ ภาพสังคมการค้า ภาพพลังศรัทธาความเชื่อในสังคม และภาพสังคมการปกครอง การมองสังคมผ่านภาษาจากวรรณกรรมเรื่องนี้ จึงเปรียบได้กับกระจกที่สะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ ความนึกคิด ความเชื่อ และค่านิยมของกลุ่มชน ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับยุคสมัยจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งซึ่งแตกต่างจากยุคปัจจุบัน

คำสำคัญ : วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ พระยาชมพู่ สภาพสังคม

Abstract

This article presented an image of local society of southern part which appeared in “Phrayachomphu”, the Southern Thai Literary Work. In this study, it was found that literary work had language which reflected an image of society of southern local humanity, an image of society of sages, an image of society of commerce, an image of power of faith and belief in society and an image of society of government.

Looking at the society through language from this literary work can be compared with a mirror which reflected ways of life, concept, faith and social value which had a change of age respectively from one generation to another generation that was different from current age.

Keyword: The Southern Thai Literary Work, Phrayachomphu, The State of Society

บทนำ

สังคมมนุษยชาติได้มีการเปลี่ยนแปลงมาตามลำดับตั้งแต่อดีตกาลจนถึงปัจจุบัน แต่บรรพชนในอดีตได้ทิ้งโบราณวัตถุและวรรณกรรมไว้เป็นร่องรอยให้ชนในปัจจุบันได้ศึกษาความเป็นมาของสังคมในแต่ละยุคสมัยไว้จำนวนมาก โดยเฉพาะวรรณกรรม ผู้แต่งจะถ่ายทอดสภาพของสังคมที่ปรากฏในยุคนั้นๆ ไว้ด้วย วรรณกรรมจึงเป็นกระจกเงาที่สะท้อนภาพความคิด ความเป็นอยู่ และสังคมมนุษย์ได้เป็นอย่างดี

วรรณกรรมเรื่องพระยาชมพู เป็นวรรณกรรมทางศาสนา ที่ยกเอาพุทธประวัติตอนหนึ่ง มาดำเนินเรื่อง คือ ตอนพระพุทธองค์ทรงเนรมิตพระวรกายเป็นพระธรรมราชาธิราช เพื่อปราบพยุศพระยาชมพู กษัตริย์แห่งเมืองปัญจาให้ละเลิกจากโลภะ โทสะ และโมหะ แล้วหันมายอมรับธรรมะจนกลายเป็นพระสาวกที่บรรลุพระอรหันต์ได้ในที่สุด (ดิเรก พรตตะเสน. 2527 : คำนำ) วรรณกรรมเรื่องนี้ได้รับเนื้อเรื่องมาจากพระสูตรเรื่อง ชมพูปติสูตร หรือ ชมพูปติสูตร ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงตั้งข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับต้นฉบับหนังสือชมพูปติสูตรที่พบในประเทศไทยว่า น่าจะเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นโดยการนำ วัตถุนิทานทางลัทธิมหายานมาแต่งอรรถเป็นภาษาบาลีขึ้นในประเทศไทย ภายหลังหนังสือจามเทวีวงศ์และ รัตนพิมพวงศ์ ด้วยเหตุนี้จึงไม่ปรากฏแหล่งที่มาของเรื่องในพระไตรปิฎกและพระสูตรต่างๆ ทั้งในและนอกนิบาตเลย จึงได้จัดให้เป็นหนังสืออยู่ในหมวดสุดตสังคหะ คือ

หนังสือที่สังเคราะห์ให้อยู่ในหมวดพระสุตตันตปิฎก¹ พุทธศาสนิกชนเชื่อถือมาแต่โบราณว่าเป็นต้นตำนานพระพุทธรูปปางทรงเครื่องที่เรียกกันว่า “ปางโปรดพญาชมพูบดี” หรือ “ปางทรมานพญาชมพูบดี” (ไซศรี ศรีอรุณ. 2546: 35) วรรณกรรมเรื่องนี้มีแพร่หลายในทุกภาคของประเทศไทย ฉบับที่เก่าแก่ที่สุดแต่งเป็นภาษาบาลี ระบุศักราช พ.ศ. 2289 เก็บรักษาอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร นักปราชญ์ท้องถิ่นในแต่ละภูมิภาคคงได้อาศัยโครงเรื่องจากฉบับภาษาบาลีนี้ นำไปแต่งเป็นอักษรที่ใช้ในแต่ละท้องถิ่น ด้วยการเพิ่มเติมเนื้อเรื่องปลีกย่อยและใช้ภาษาที่คนในท้องถิ่นสามารถเข้าใจได้ พร้อมทั้งได้สอดแทรกวัฒนธรรมคำสอน ค่านิยม และสภาพสังคมท้องถิ่นในยุคสมัยนั้นไว้ด้วย

ส่วนวรรณกรรมเรื่องพระยาชมพูฉบับท้องถิ่นภาคใต้ แต่งเป็นบทประพันธ์ประเภทกาพย์ เพื่อใช้เป็นหนังสือสำหรับสวดอ่านเป็นทำนองไพเราะในที่ชุมชน เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความเพลิดเพลิน สนุกสนาน ศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนา และได้คติธรรมคำสอนที่สอดแทรกอยู่ในเนื้อเรื่อง เมื่อวรรณกรรมเป็นภาษาถิ่นได้ก็จะสะท้อนสภาพสังคมที่คนถิ่นได้ทำกิจกรรมร่วมกันฟังบทสวดอ่านเรื่องพระยาชมพู ซึ่งกิจกรรมทางสังคมอย่างนี้จะมีที่วัดในเทศกาลเข้าพรรษา หรือ วันธรรมสวนะ ที่อุบาสกอุบาสิกาไปนอนที่วัดหลังเสร็จกิจกรรมไหว้พระสวดมนต์จะนำหนังสือคติธรรมมาสวดอ่านเพื่อให้เกิดเพลิดเพลิน ภาพทางสังคมอย่างนี้ไม่มีให้เห็นแล้วในปัจจุบัน

ในท้องถิ่นภาคใต้วรรณกรรมเรื่องพระยาชมพูมีหลายฉบับ แต่ฉบับที่ผู้เขียนนำมาศึกษาวิเคราะห์เป็นของนายสุข รัตนวิมล ชาวอำเภอสังขละบุรี จังหวัดสงขลา ระบุว่าคัดลอกเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2427 ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นฉบับที่คัดลอกสืบต่อกันมา นั้นหมายความว่า นักปราชญ์ท้องถิ่นได้แต่งเรื่องพระยาชมพูเป็นสำนวนภาษาท้องถิ่นภาคใต้ก่อน พ.ศ. 2427 ฉะนั้น วัฒนธรรม คำสอน และค่านิยมของสังคมที่สอดแทรกอยู่ในวรรณกรรม จึงเป็นสังคมในยุคสมัยก่อน พ.ศ. 2427 ด้วยเช่นกัน

¹ ท้าวชมพูบดี. (2517 : จ-ฉ.). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลียงเชียงจงเจริญ. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูสุวรรณสิกขกิจ (บุญรอด สุวณฺโณโชโต) ณ เมรุวัดอนงคาราม 31 มีนาคม 2517).

ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้

ธวัช ปุณโณทก (2543: 1) กล่าวถึงความหมายของวรรณกรรมท้องถิ่นไว้ว่า วรรณกรรมท้องถิ่น หมายถึง ผลผลิตทางปัญญาของนักปราชญ์ ผู้มีความรู้ในท้องถิ่นได้สร้างสรรค์งานขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม ทั้งด้านบันเทิงใจและด้านความรู้ทางพุทธศาสนา ฉะนั้น วรรณกรรมท้องถิ่นเป็นเครื่องแสดงถึงความเจริญของสังคมแต่ละท้องถิ่นแต่ละยุคสมัยในอดีต ประชาชนมีความเป็นอยู่ มีความคิดเห็นและมีความรู้สึกอย่างไรย่อมมองเห็นได้จากวรรณกรรมท้องถิ่นทั้งสิ้น วรรณกรรมท้องถิ่นจึงทำหน้าที่เสมือนกระจกเงาที่สะท้อนภาพเหล่านั้นเอาไว้ (อุดม หนูทอง. 2522: 1)

วรรณกรรมท้องถิ่นนั้นอาจแบ่งออกได้เป็นสองประเภทใหญ่ คือ “วรรณกรรมมุขปาฐะ” หมายถึงวรรณกรรมที่บอกเล่ากันจากปากต่อปากแล้วสืบทอดกันมาด้วยความจำจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง และได้รับความนิยมแพร่หลายในสังคมนั้น จนถึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ได้แก่ นิทานพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน ปริศนาคำทาย และสุภาษิตคำพังเพย อีกประเภทหนึ่งคือ “วรรณกรรมลายลักษณ์” หมายถึง วรรณกรรมที่ได้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ วรรณกรรมประเภทนิทาน ตำนาน คำสอน เพื่อเป็นต้นแบบในการขับ การอ่าน โดยบันทึกด้วยภาษาถิ่น อักษรถิ่น และใช้ฉันทลักษณ์ที่นิยมในท้องถิ่นนั้นๆ

วรรณกรรมภาคใต้ได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมภาคกลางที่นักบวชหรือชาวภาคใต้ที่มาศึกษาอยู่ในภาคกลางนำไปเผยแพร่ แต่ก็ได้ผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคใต้ ทำให้รูปแบบของวรรณกรรมมีลักษณะต่างไปจากเดิม คือ รูปแบบการประพันธ์ โครงเรื่อง และธรรมเนียมการประพันธ์ ยังรักษารูปแบบเดิมเหมือนกับภาคกลาง แต่ปรัชญาชีวิตอันสอดแทรกอยู่ในวรรณกรรมภาคใต้ก็เป็นไปตามคตินิยม ความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณี การละเล่นต่างๆ ตลอดจนการใช้ศัพท์สำนวนภาษาถิ่นใต้ ฉะนั้นรูปแบบของวรรณกรรมภาคใต้จึงมีทั้งวรรณกรรมที่ได้โครงเรื่องมาจากวรรณกรรมภาคกลาง และวรรณกรรมที่กวีภาคใต้ได้สร้างสรรค์ขึ้นมาโดยแนวคิดของกวีเอง (ธวัช ปุณโณทก. 2525: 287-288)

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมเรื่องพระยาขมพู่

ดิเรก พรตตะเสน (2527: คำนำ) ได้ปริวรรตวรรณกรรมภาคใต้เรื่องพระยาขมพู่ ฉบับนครศรีธรรมราช และได้อธิบายว่า พระยาขมพู่เป็นวรรณกรรมนิทานศาสนา ที่ยกเอาพุทธประวัติตอนหนึ่งมาดำเนินเรื่อง คือ ตอนพระพุทธองค์ทรงปราบพระยาขมพู่ กษัตริย์แห่งเมืองปัญจา เพื่อให้ละเลิกจากต้นหา โมหาคติ และโทสาคติ แล้วหันมายอมรับธรรมะจนกลายเป็นพระสาวกที่บรรลุโสดาบันได้ในที่สุด

ชวน เพชรแก้ว (2542 : 5142-5146) ได้กล่าวถึงวรรณกรรมภาคใต้เรื่อง พระยาขมพู่ ว่าเป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อหาสาระเน้นหนักไปในทางอานิสงส์ของบุญบาปต่างๆ อีกทั้งมุ่งเน้นคติธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาได้อย่างชัดเจน ทั้งนี้วัตถุประสงค์ในการแต่งก็เพื่อใช้สวดและเป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอนประชาชน อีกทั้งผู้แต่งวรรณกรรมเรื่องนี้ ยังขอให้อานิสงส์ในการแต่งช่วยให้ได้พบพระศรีอารีย์ในอนาคตกาล และถึงซึ่งนิพพานในที่สุด

ณัฐ คำชู (2547 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมกลอนสวดเรื่องมพขมพู่บตีสูตร ฉบับภาคกลาง โดยได้ศึกษาที่มาของเรื่อง ลักษณะการบันทึกตัวอักษร วิเคราะห์ในด้านเนื้อหาและรูปแบบการประพันธ์ และศึกษาโครงเรื่อง แก่นเรื่อง ตัวละคร ฉาก ธรรมเนียมนิยมในการแต่ง อีกทั้งวิเคราะห์ด้านทำนองในเขียนและวรรณศิลป์ ตลอดจนได้วิเคราะห์หลักธรรมคำสอน และวัฒนธรรมไทยที่ปรากฏในเรื่อง ผลการศึกษาสรุปได้ว่า วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นกลอนสวดที่มีพัฒนาการด้านโครงเรื่องมาจากวรรณกรรมเรื่องขมพู่บตีสูตรฉบับเทศน์ในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ มีวัตถุประสงค์ในการแต่งเพื่อใช้สวดอ่าน อักษรที่ใช้บันทึกเป็นอักษรสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น อักษรวิธีบันทึกตามเสียงพูดในท้องถิ่น เนื้อเรื่องเป็นนิทานศาสนาที่กล่าวถึงพุทธประวัติตอนที่พระพุทธเจ้าทรงเนรมิตพระวรกายเป็นพระเจ้าราชาธิราช ลักษณะของเรื่องมุ่งสั่งสอนหลักธรรม และถือเป็นต้นตำหรับพระพุทธรูปทรงเครื่องด้วย

วรรณกรรมเรื่องพระยาขมพู่ : กระจกส่องนำทางด้านภาษาที่สะท้อนภาพสังคมภาคในอดีต

เมื่อเราเปรียบวรรณกรรมเป็นเสมือนกระจกส่องนำทางของการสืบค้นหาข้อมูลสภาพสังคมในอดีต วรรณกรรมเรื่องพระยาขมพู่ บันทึกด้วยอักษรไทยโบราณ สอดแทรกคำนิยม

ของคนถิ่นใต้ ภาษาถิ่นใต้ และคำภาษาบาลีสันสกฤตไว้จำนวนมาก ฉะนั้นภาษาในวรรณกรรมเรื่องนี้ จึงเป็นกระจกเงาสท้อนภาพของสังคมภาคใต้สมัยนั้นในด้านต่างๆ อย่างเห็นได้ชัด ไม่ว่าจะเป็นด้านภาษาสะท้อนภาพสังคมความเป็นคนถิ่นใต้ ภาพสังคมนักปราชญ์ ภาพสังคมการค้า ภาพพลังศรัทธาความเชื่อในสังคม และภาพสังคมการปกครอง

ภาษาสะท้อนภาพสังคมความเป็นคนถิ่นใต้

ภาษาถิ่นใต้ เป็นภาษาพูดเฉพาะของคนในท้องถิ่นภาคใต้เท่านั้น นอกจากศัพท์ที่แตกต่างจากภาษาไทยมาตรฐานและภาษาไทยในภูมิภาคอื่นแล้ว สำเนียงการพูดก็แตกต่างกันด้วย วรรณกรรมภาคใต้ส่วนใหญ่จึงมีการใช้คำศัพท์ภาษาถิ่นใต้ปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก การที่ผู้แต่งได้ใช้ทั้งคำภาษาถิ่นใต้ในการบันทึกวรรณกรรมจึงก่อให้เกิดอรรถรสอย่างลึกซึ้ง เพราะผู้อ่านได้อ่านวรรณกรรมเหล่านั้นด้วยภาษาถิ่นของตนเอง ในวรรณกรรมเรื่องพระยาชมพู ผู้แต่งได้ใช้ทั้งคำภาษาถิ่นใต้เป็นจำนวนมาก เช่น

คำศัพท์ภาษาถิ่นใต้	ความหมาย
กำหมา	ประหม่า
ซัด	เหน็บ สอดเข้าที่
คร่ำว	รอ คอย
จ้งหม้ง	ลั้งเล ประหม่า
จุก	อุดช่อง
ฉวย	หยิบ จับ
ฉัด	เตะ
ฉาบ	เกือบ ฉีก
ชั้นซี	ให้คำสัญญา
ซัด	เหวี่ยง โยน
ไต้แรง	ถึงใจ จูใจ
ตรี	เครื่องตายหย่า
ตั้งคุ่ม	ตั้งอยู่โดดเดี่ยวเห็นได้ชัด

ตีสิบเอ็ด	สิบเอ็ดนาฬิกา
ปล้ำ	พยายาม
แปลง	แผลง
เพียบหมับ	เต็มเปี่ยม
ยึก	ไล่
รายมาย	พูดก้าวร้าวไม่รู้จบ
รำทำ	รังควาน เบียดเบียน
ลอก	ถลกขึ้นสูง
หลบ	กลับ ซ่อนตัว
เห็นดู	สงสาร

ภาษาถิ่นใต้ที่สอดแทรกอยู่ในวรรณกรรมเรื่องนี้สามารถสะท้อนภาพวิถีชีวิตทางสังคม และลักษณะความเป็นคนถิ่นใต้อยู่ด้วย เช่น

คำว่า **ซันซี** หมายถึง คำมั่นสัญญาที่ตกลงกันไว้ ให้ทำหรือไม่ให้ทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นคำที่สะท้อนภาพสังคมของคนถิ่นใต้ในสมัยโบราณ ที่เป็นผู้รักษาความซื่อสัตย์ต่อกัน และยึดมั่นในคำสัญญา วรรณกรรมเรื่องพระยาชมพู่ปรากฏคำนี้ ในตอนที่พระธรรมราชาธิราชเตือนพระยาชมพู่ที่พูดจากลับกลอก ให้ยึดมั่นคำสัญญาว่า ถ้าท่านพ่ายแพ้ในการประลองยุทธ์ครั้งนี้ ท่านจงไหว้เราเพื่อแสดงความอ่อนน้อมต่อ ผู้ชนะ ตามที่สัญญากันไว้ ผู้ประพันธ์ใช้คำ **ซันซี** เป็นภาษาถิ่นใต้ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

๑ เมื่อท่านแพ้ฤทธิพลา ท่านจงวันทา

เราตามคำมั่น**ซันซี**

คำว่า **ตีสิบเอ็ด** เป็นภาษาถิ่นใต้ ที่นิยมใช้เรียกเวลานาฬิกาว่า ตี เช่น เวลา 1 นาฬิกา ก็เรียกว่า ตี 1 เวลา 13 นาฬิกา ก็เรียกว่า ตี 1 (เพราะเข็มนาฬิกาอยู่ที่เลข 1) เวลา 12 นาฬิกา ก็เรียกว่า ตี 12 เวลา 24 นาฬิกา ก็เรียกว่า ตี 12 (เพราะเข็มนาฬิกาอยู่ที่เลข 12) ฉะนั้น คำว่า **ตีสิบเอ็ด** ในวรรณกรรมเรื่องพระยาชมพู่ จึงหมายถึง 11 นาฬิกา คำนี้คนถิ่นใต้อยู่กันอยู่แม้ในปัจจุบัน จึงเป็นกระจกเงาสะท้อนภาพภาษาพูดที่สืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านานของ

สังคมคนถิ่นใต้ ซึ่งยากนักที่ชนถิ่นอื่นจะเข้าใจ ดังปรากฏในบทประพันธ์ตอนที่พระยาชมพูปรับปากกับราชทูตว่า

๑ นราสโภ	ตรีสว่างมาณโว	ทูตอาอย่าไฉน
แต่ <i>ดีสิบเฮ็ด</i>	เราจักเสด็จไป	จงมารับใน
กิ่งทางกลางหน		

คำว่า *ตรี* เป็นภาษาพูดถิ่นใต้ ที่สะท้อนภาพสังคมการใช้ภาษาเรียกชื่อวัตถุสิ่งของต่างๆ เฉพาะถิ่นมาตั้งแต่สมัยโบราณ คำว่า *ตรี* หมายถึง อุปกรณ์เครื่องมือตายหมู่ชนิดหนึ่ง มีด้ามสั้น มีปรากฏในวรรณกรรมเรื่องพระยาชมพูปตอนหนึ่งที่พระยาชมพูปขอยอดปราสาทของพระเจ้าพิมพิสารจนสิ้นใจ ข้าราชการบริวารตกใจ จนว่านายอลหม่าน จับของสิ่งใดได้ก็พาหนีออกนอกปราสาท ดังบทประพันธ์ที่ว่า

๑ บ้างฉวยห่อผ้า	แก่เฒ่าคร่ำคร่า	ไม่พ้นอัคคี
บ้างแบกกระสอบ	หอบลูกเมียหนี	บ้างฉวยได้ <i>ตรี</i>
กระเช้าห้อย		

ภาษาสะท้อนภาพสังคมนักปราชญ์

บทประพันธ์วรรณกรรมเรื่องพระยาชมพูป แต่งเป็นกาพย์ชนิดต่างๆ ซึ่งชื่อกาพย์แต่ละชนิดเลียนแบบมาจากหนังสือจินตามณี ผู้แต่งสามารถใช้คำภาษาบาลีเป็นไวพจน์ได้อย่างหลากหลายเป็นเครื่องหมายบ่งชี้ว่า ผู้แต่งเป็นนักปราชญ์ทางด้านภาษาและวรรณกรรมฉบับนี้แต่งเป็นสำนวนภาษาถิ่นใต้ จึงเป็นกระจุกเงาสะท้อนภาพให้เห็นว่า สมัยโบราณมีนักปราชญ์ทางภาษาอยู่ในสังคมของคนถิ่นใต้จำนวนมาก เพราะผู้แต่งวรรณกรรมเรื่องใดๆ ก็ตามมิได้แต่งไว้เพื่ออ่านคนเดียว แต่แต่งเพื่อเผยแพร่ให้ผู้อื่นรู้ด้วย ผู้แต่งวรรณกรรมเรื่องพระยาชมพูป คงจะรู้ดีว่า มีผู้สามารถเข้าใจภาษาบาลีอยู่ จึงได้สอดแทรกภาษาบาลีไว้จำนวนมาก ซึ่งก็สมเหตุสมผล เพราะสมัยโบราณใช้แบบเรียนจินตามณี ที่มีศัพท์ภาษาบาลีและหลักการก็เป็นพื้นฐานในการศึกษา นั้นหมายความว่า วรรณกรรมภาคใต้เรื่องพระยาชมพูป ได้สะท้อนภาพสังคม

ของชนถิ่นใต้สมัยโบราณว่า เป็นผู้มีการศึกษา ดังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง พระราชนิพนธ์แสดงถึงกวีเป็นของคู่บ้านคู่เมืองสยามว่า (เปลื้อง ณ นคร. 2544: 513)

๑ ขอบวงนักราชผู้เชื้อ	ชาวไทย
ถ้วนหัวจงมีใจ	ดุจข่า
วิชากวีใน	สยามรัฐ
ทั้งบัดนี้บัดหน้า	อย่าให้สูญพงศ์

และพระยาศรีสุนทรโวหาร(น้อย) ได้บอกหลักการสร้างคำในการเขียนไว้ในหนังสือปกรณ - พจนานาถ์ ว่า

๑ จะคิดคำใช้ไว้เป็นอย่างดี	คำต่างต่างเติมติดคิดต่อตั้ง
พอเป็นเครื่องเตือนใจให้ระวัง	แม่นเขียนพลังเสียศักดิ์ภูมินักเรียน
คำที่ใช้ไว้วางต่างต่างเลิศ	ล้วนก่อเหตุใช้ว่าจะพาเหียร
อาศัยแบบมคธบทจำเนียร	เป็นที่อ้างอย่างเขียนให้ถูกคำ
लगวจากเล่าก็มาแต่พากย์อื่น	มีตาชด้นด้นลึกสุขุมข่า
ถ้าแม่นไม่ศึกษาอุตสาห์จำ	ก็จะคล้ำคลุมโปงตะโปงตัน
	(เปลื้อง ณ นคร. 2544: 513)

บทประพันธ์ทั้งสองชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่เป็นปราชญ์ต้องเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษามาเป็น อย่างดี ต้องเรียนรู้แบบของภาษาบาลี หรือ ภาษามคธด้วย วรรณกรรมเรื่องพระยาชมพู ผู้แต่ง เป็นปราชญ์ที่เชี่ยวชาญในด้านภาษาไทยกลาง ภาษาไทยถิ่นใต้ และภาษาบาลีสันสกฤตเป็น อย่างดี จึงสามารถแปลงรูปศัพท์ให้มีรูปต่างๆ เพื่อให้รับกับเสียงสัมผัสในการประพันธ์และ หลีกเลี่ยงการใช้คำซ้ำด้วยการใช้คำไวพจน์แทนชื่อตัวละครได้อย่างหลากหลาย ดังต่อไปนี้

1. การแปลงรูปศัพท์ ศัพท์ภาษาบาลีในความหมายว่า พระราชา ผู้แต่งวรรณกรรม เรื่องพระยาชมพู สามารถแปลงให้มีรูปต่างๆ ได้ โดยใช้ในความหมายเดิมว่า พระราชา เช่น ราช ราชชา ราโช ราชี่ ราชิน ราชะ รัญญิง รัญญา รัญญู เป็นต้น

ตั้งบทประพันธ์ตอนที่พระอินทร์ได้รับมอบหมายจากพระธรรมราชาธิราชให้แปลงกายเป็นทูตไปเชิญพระยาชมพูมาเฝ้า และพระอินทร์ได้กล่าวโต้ตอบกับพระยาชมพูโดยใช้ศัพท์รัฐฉิ่ง เป็นสรรพนามแทนพระราชาวา

๑ อมรินทร์มาณพเฉลย	ตอบแต่ท้าวผู้ทรงเขา
อันตัวข้านี้เนา	ในสำนักพระมหา-
๑ ราชาริราชใช้	ให้เรามาเป็นทูตา
นำท่านไปสู่อา-	ระสำนักกันเคเร
๑ รัฐฉิ่งฟังวังนา	อำมราวาพวันเน
ท้าวตรีสรูว์ปิเย-	กิจแห่งทูตา

ตอนที่พระยาชมพูแปลงศร เพื่อสังหารพระอินทร์ ที่แปลงกายเป็นราชทูตมาเชิญให้ไปเฝ้าพระธรรมราชาธิราช ผู้ประพันธ์ใช้ศัพท์ว่า ราโช เป็นสรรพนามแทน พระราชา ว่า

๑ ราโชแปลงศรแก้วเพื่อสังหาร เอาจคมัฆฆวานผู้ทูตา

และตอนที่พระยาชมพูสอนมารยาทการเป็นทูตที่ดีแก่พระอินทร์ ผู้ประพันธ์ใช้ศัพท์รัฐฉิ่ง เป็นสรรพนามแทนพระราชาวา ว่า

๑ รัฐฉิ่งวัจโนวาร	คำโบราณท่านสอนสั่ง
ลักษณะทูตถือสารัง	มาถึงกรุงมุ่งไปหา
๑ เสนาผู้เป็นใหญ่	ให้นำไปแจ้งกิจจา
เพื่อให้คารวา	กรุงกระษัตริย์ปัจจย

2. การเล่นคำไวพจน์ วรรณกรรมเรื่องพระยาชมพู เป็นวรรณกรรมที่แสดงถึงความ เป็นปราชญ์ทางภาษาของผู้ประพันธ์อย่างแท้จริง เพราะตัวละครเพียงตัวเดียว ผู้ประพันธ์ สามารถใช้คำไวพจน์ต่างๆ เรียกแทนชื่อตัวละครที่ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้เป็นอย่างดี เช่น

2.1 คำไวพจน์ใช้เรียกนามพระพุทธรูปเจ้าว่า โคตมัง โคตโม ชินโน ภควา ตถาคต ทศพล บรมโลกยนาโถ มารชินสิงโห ศรีสุคต สัพพัญญุตญาณ มุนินโท วรเตชะสิงโห สยมภู

และสาไถยะสิงโห เป็นต้น ดังคำประพันธ์ตอนพระเจ้าพิมพิสารเข้าไปทูลขอความช่วยเหลือ
พระพุทธรเจ้าเพื่อให้คุ้มครองภัยจากศรของพระยาชมพู ผู้ประพันธ์ใช้สรรพนาม **สาไถยะสิงโห**
แทนนามพระพุทธรเจ้าว่า

◎ **พระสาไถยะสิงโห** ฟังวังโนท้าวพิมพิสาร
พุทธาตรัสปัตติยารซึ่งจะอาสา

และตอนที่พระพุทธรเจ้าทรงรู้ด้วยพระญาณว่า พระยาชมพู เป็นผู้สร้างกุศลมาแต่
อดีตชาติ และจะได้รับอานิสงส์ผลบุญสำเร็จเป็นพระอรหันต์ในชาตินี้ ผู้ประพันธ์ใช้สรรพนาม
พระमारชินสิงโห และ **ตักกาคต** แทนนามพระพุทธรเจ้าว่า

◎ **พระमारชินสิงโห** แจ้งในสัพพัญญู
ว่าชุมพุทธิราชา
◎ สร้างกุศลครบสังขยา ถึงเป็นอรหันตา
ชีณาสาวในกำหนด
◎ ในศาสนา **ตักกาคต** จักลเป็นนรรชิโนรส
ควรโปรดให้พ้นทุกขา

2.2 คำไวพจน์ที่ใช้เรียกนามกษัตริย์ เช่น จอมภูวดา ขัตติยวงศ์ ชนานิโนโห ธรณินทร์
นราชิน นราชี นราชัง นรปนทรา นราธิบตี นราธิโป นรินทร์ นรินทร นรินทรา นฤบาล นฤบดี พระ
ภูบาล พระภูบดี รัญญิง ราชา ราชี ราโช ราชัง และราชเสฏโฐ เป็นต้น

ดังคำประพันธ์ ตอนที่ผู้แต่งได้บรรยายถึงเมืองราชคฤห์ของพระเจ้าพิมพิสารว่า
มีเทวดารักษาเมือง คุ้มครองปราสาท แม้เจ้าเมืองก็มีเทวดาอารักขาทั้งด้านหน้า ด้านหลัง
อย่างใกล้ชิด ตลอดทั้งกลางวันและกลางคืนโดยใช้คำไวพจน์ **จอมภูวดา** เป็นสรรพนาม แทน
กษัตริย์ ว่า

◎ **ทั้งองค์จอมภูวดา** เทพรักษาล้อมหน้าหลัง
รัตติทิวานัง สุขไสยาสน์มีคลาดไคล

ตอนที่หมู่อำมาตย์ราชเสนาได้ทูลเสนอข้อปรึกษาแก่พระยาชมพู ผู้แต่งได้ใช้คำ
ไวพจน์ **หรรษิตี** เป็นสรรพนามแทนกษัตริย์ ว่า

◎ หรรษิตี	ฟังเสนีย์ทูลบุจณา
จึงท้าวกล่าวพจนา	ว่า เมฆอำมาตย์เอย

2.3 คำไวพจน์ต่างๆ ที่ผู้ประพันธ์ใช้เรียกนามสตรี เช่น กัลยา กัลโย อนงค์
นุชนาถ บวรนาถ วรนาถ วิมลนาถ วรณรงค์ พนิดา สายสวาท อรณารี และยุพิน เป็นต้น

ตั้งคำประพันธ์ ตอนพระยาชมพูห้ามปรามนางพิมพร ผู้เป็นมเหสีว่าอย่าตัดทาน
การไปทัพครั้งนี้ เพราะถ้าไม่ไปอีกฝ่ายก็จักยกทัพมา ผู้แต่งใช้คำไวพจน์ **หงค์ พนิดา**
นุชหงค์ เป็นสรรพนามแทนนางพิมพร ว่า

◎ ชุมพุดีท้าวทรง	ฟังเสาวนีย์ หงค์
พนิดา อย่าพังกกล่าวสั่ง	
◎ แก้วพี่ว่านี่ฟังฟัง	นุชหงค์ จึ่งยัง
ดูอานุภาพทูตา	

2.4 คำไวพจน์ต่างๆ ที่ใช้เรียกพระอินทร์ เช่น มัชฌวา มัชฌวาน มัชฌพาน สักโก ท้าว
สุชาบดี สุรเสฏโฐ เทวทูตโตโม สุราสักโก มหิศโร อมรินทร์ และอำมร เป็นต้น ดังบทประพันธ์
ตอนที่ พระอินทร์รู้ว่าพระพุทธรูปเจ้าระลึกลงมาถึงจึงได้ลงมาเฝ้าว่า

◎ ปางนั้นท้าว สุชาบดี	ก็รู้แจ้งในวิถี
ซึ่งพระสัพพัญญูตรีกนี้กหา	
◎ อำมร จึ่งจรจากฟากฟ้า	ยังเวพุนันนา
พระอารามมหาวีหาร	
◎ อินทเจ้า เข้าทรงบทมาลัย	บรมโลกจารย์
สิรเคารพลีสรโร	

คำว่า **พับนัยหา** หมายถึง หลับตา ผู้แต่งนำคำว่า พับ ซึ่งหมายถึง อากาศคู้เข้า หรือทบเข้าหากัน มาใช้แทนคำว่า หลับตา เพื่อสื่อความหมายให้ผู้อ่านและผู้ฟังเห็นภาพ อากาศวิตกกังวลจนนอนไม่หลับ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

◎ ก็สงบเสียงสั่นบันเทือง ยังไม่หายเคือง

บรรทมไม่**พับนัยหา**

ภาษาสะท้อนภาพสังคมการค้า

คุณปู่คุณย่าเคยเล่าให้ฟังว่า ในสมัยของท่านยังไม่มีถนนเหมือนปัจจุบัน การเดินทาง ต้องอาศัยทางเท้าและทางเรือเป็นหลัก การค้าขายก็มีตามบริเวณลานกว้างของหมู่บ้าน หรือริมแม่น้ำลำคลอง ซึ่งพ่อค้าแม่ค้าพายเรือนำสินค้ามาขายอย่างเนืองแน่นในวันที่กำหนด ปัจจุบันมีถนนที่สะดวกในการสัญจร ภาพแม่น้ำลำคลองที่เคยพลุกพล่านไปด้วยเรือสัญจรและเรือสินค้าตามตลาดนัดจึงไม่มีเหลือให้เห็นอีกเลย แต่วรรณกรรมเรื่องพระยาชมพู ซึ่งเป็นวรรณกรรมสำนวนท้องถิ่นภาคใต้ ผู้แต่งได้สอดแทรกสภาพสังคมการค้าของชนท้องถิ่นในยุค นั้นไว้ด้วย ฉะนั้นภาษาที่บรรยายตลาดนัดในวรรณกรรม จึงเป็นภาพสะท้อนสังคมการค้าสมัย โบราณได้เป็นอย่างดี

วรรณกรรมเรื่องพระยาชมพู ได้บรรยายตลาดนัดการค้าไว้ในตอนที่พระธรรมราชาธิราชทรงเนรมิตเวฬุวนารามให้เป็นเมืองที่เจริญรุ่งเรืองและอุดมสมบูรณ์ มีสินค้าในตลาดมากมาย โดยให้เทพบุตรเทพธิดา นางฟ้า คนธรรพ์ มาทำหน้าที่เป็นแม่ค้าทั้งทางบกและทางเรือ ซึ่งเป็นภาพสะท้อนสังคมการค้าสมัยโบราณในภาคใต้อย่างแท้จริง ดังบทประพันธ์ที่ว่า

◎ ท่าลาดหาดทราย กรวดศิลาราย พรายแพรวเรืองรุ่ง

มีนาเวศน้อย ลอยเลี้ยวตามคุ้ง พิศเมินสุด

มุ่งพายมาตามสาย

◎ นางนาคบริวาร ซี่ล่องท้องธาร มือกรกำพาย

ขึ้นน้ำคลองเขี้ยว เลี้ยวคุ้งเร่ขาย สินค้าจับจ่าย

ผลไม่มีจฉา

<ul style="list-style-type: none"> ◎ สิ้นค้าต่างต่าง 	มีตามเยี่ยงอย่าง	ชวามนุสสา
จันราชคฤเห	นาเคจัตมา	ให้ทุกสุรา
หมูเค็ม เร่ขาย		
<ul style="list-style-type: none"> ◎ สุขาบดี 	สารวัตรจัตที่	ในบุรีราย
ให้นางคนธรรพ	คนธรรพมีนาย	นั่งตั้งรายขาย
มัจฉมังสา		
<ul style="list-style-type: none"> ◎ ถัดมานั้นให้ 	นางเทวป่าไม้	ชาย มุสผลสา
ในด้าวหิมพานต์	บรรดาเอามา	พระไพรเจ้าป่า
เป็นนายกำนัล		
<ul style="list-style-type: none"> ◎ ถัดนั้นจึงให้ 	หมู่ นายไพรจ่าย	สรรพขายของอัน
โกษาสาลี	บั้งจี่มีมัน	เครื่องคาวเค็ม นั้น
หวานส้ม สมกาย		
<ul style="list-style-type: none"> ◎ ถัดแต่นั้นมา 	นางสุนันทา	เทวีเป็นนาย
นางสวรรคต์เป็นหมื่น	ชุ่มชื่นช่วยขาย	หมากพลู ม้วนหลาย
บุหรี กลิ่นขจร		
<ul style="list-style-type: none"> ◎ นางสุดธรรมา 	กุมหมู่ นางฟ้า	ในเทวอำมร
ขาย เครื่องสุคนธรส	แบ่งปลดเกสร	ทิพรสขจร
เฟื่องฟุ้งรทยา		
<ul style="list-style-type: none"> ◎ อันดับนั้นแล้ว 	อมรินทร์ท้าว	ให้สุดจิตรา
สาวศรีเป็นนาย	ขาย ทิพย์ภูษา	เสื่อสร้อยถนิมอา-
ภรณ์ เฟริศเพราพราย		
<ul style="list-style-type: none"> ◎ ต่อชั้นนั้นมา 	นางสุชาดา	อนงค์ประจงขาย
พระมงกุฎ เกศ	เพชรพลอย แพรวพราย	จอหนกรรณ พรรณราย
สุวรรณ มาลา		

จากบทประพันธ์ดังกล่าว สะท้อนภาพให้เห็นการสังคมค้าในสมัยโบราณ มีทั้งทางบก และทางน้ำที่พ่อค้าแม่ค้านำสินค้ามาขายในตลาดนัดเดียวกัน สินค้าก็มีหลากหลาย เช่น ผลไม้ เนื้อสัตว์ เนื้อปลา หมูเค็ม ข้าวสาลี หัวมันบั้ง หรือบางถิ่นเรียกว่า หัวมันหมก หมากพลู บุหรี่ หรือบางถิ่นเรียกว่า ยาสูบ แป้ง เครื่องหอม เสื้อผ้า เครื่องประดับ และเพชรพลอย เป็นต้น

สภาพภูมิประเทศทางภาคใต้เป็นเมืองท่าที่มีแม่น้ำล้อมรอบ การคมนาคมจึงต้องอาศัยทางน้ำเป็นสำคัญ แหล่งชุมชนและบ้านเรือนที่อยู่อาศัยจึงมักอยู่ริมแม่น้ำ การค้าขาย จึงต้องอาศัยทางน้ำด้วยเช่นกัน อีกทั้งการที่ผู้แต่งได้กล่าวว่าสินค้าที่นำมาขายทางเรือ เหมือนกับสินค้าที่ขายในเมืองราชคฤห์ของพระเจ้าพิมพิสาร ดังในคำประพันธ์ที่ว่า “สินค้า ต่างต่าง มีตามเยี่ยงอย่าง ชาวมณฑุสสา จีนราชคฤเห” นั้น ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าสังคม ทางภาคใต้ของไทยในอดีตได้มีการติดต่อค้าขายกับคนจีนที่อพยพมาอยู่บริเวณชายฝั่งทะเล ภาคใต้ ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขายด้วย

ภาพตลาดนัดที่มีทั้งผู้ซื้อและผู้ขายมากมายเช่นนี้ ย่อมเป็นที่อื้ออึงไปด้วยเสียงของ ผู้คนที่มาซื้อสินค้า และแม่ค้าที่ส่งเสียงร้องเชิญชวนให้มาซื้อสินค้าของตน ในวรรณกรรมเรื่อง พระยาชมพูก็สะท้อนภาพการเชิญชวนลูกค้าเช่นเดียวกัน ดังปรากฏในบทประพันธ์ตอนที่นาง สุจิตราส่งเสียงชวนเชิญให้พระยาชมพูแวะซื้อเสื้อผ้าว่า

● นางสุจิตรานาค	ชาวตลาดล่วนนารี
นั่งขายทิพย์ภูษี	ภูษิตพิจิตรควรทรง
● เสื้อศรีสนับเพลลา	เนาเนื้อในพรรณบรรจง
นางฟ้าอำมรนงค์	นาคทักเจ้าท้าวชมพู
● ว่าเฮ้ยพระยานาย	บ้านนอกหมายจะไปสู่
เฝ้าท้าวเจ้านายกู	ผ้าผ่อนนุ่งรีริงกาย
● ลวดลายไม่เป็นล่ห้	ชี้เหร่ดอกसान่าอาย
ซื้อผ้าเราแต่งกาย	แล้วไปเฝ้าจึงเห็นควร

สภาพสังคมการค้าในตลาดที่มีสินค้าอย่างหลากหลายและภาพที่พ่อค้าแม่ค้าส่งเสียงชวนเชิญให้แวะซื้อสินค้า แม้ในปัจจุบันมีตลาดนัดการค้าที่สืบทอดมาแต่โบราณยังหลงเหลืออยู่บ้าง แต่ก็หาสภาพเหมือนเดิมไม่ เพราะการคมนาคมทางบกเจริญ ทำให้การสัญจรทางน้ำลำคลองในถิ่นใต้ขาดหายไปพร้อมกับสังคมการค้าทางเรือในสมัยโบราณ

ภาษาสะท้อนพลังศรัทธาความเชื่อในสังคม

ธรรมชาติของมนุษย์ย่อมกลัวภัยที่มีอำนาจเหนือกำลังของตนที่จะแก้ไขได้จึงจำเป็นต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ เพื่อให้ช่วยป้องกันภัยดังกล่าว หรือเพื่อให้สนับสนุนความปรารถนาของตนบรรลุเป้าหมาย จึงตอบแทนคุณสิ่งที่ช่วยเหลือป้องกันภัยนั้น ด้วยการปฏิบัติที่เยี่ยมไปด้วยความเคารพศรัทธาอย่างต่อเนื่องตลอดมา จนกลายเป็นค่านิยมของสังคม แม้ว่าค่านิยมของสังคมในอดีตได้เปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย แต่วรรณกรรมก็เป็นปัจจัยให้คนในปัจจุบันได้มองผ่านไปถึงพลังศรัทธาความเชื่อของสังคมในอดีตได้ วรรณกรรมเรื่องพระยาชมพูได้สะท้อนภาพพลังศรัทธาความเชื่อของสังคมในอดีตดังนี้

1. ความเชื่อต่อพระพุทธศาสนา วรรณกรรมเรื่องพระยาชมพูได้สะท้อนภาพสังคมคนไทยในสมัยโบราณว่า เป็นผู้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา โดยยึดถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึก ดังปรากฏในตอนที่พระยาชมพูถึบยอดปราสาทจนสะเทือนสิ้นไหว พระเจ้าพิมพิสารสะดุ้งตกใจก็รำลึกถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ดังบทประพันธ์ที่ว่า

◎ พระเจ้าพิมพิสารรินทร	เจ้าจุกชุกซ่อน
กลัวภัยในรัตติพิมานยามกาล	
◎ ยอดปรางค์มณีพิมาน	ไหวหวั่นบันดาล
ประเบรียงเสียงตั้งอสุณี	
◎ ท้าวคิดถึงคุณพระศรี	รัตนตรัยตรี
เป็นที่พำนักนี้โลกา	
◎ จงมาป้องกันภัยยา	สุริย์เสียงส่องปรา-
กฏพิกลบนยอดพรหมพักตร์	

◎ พุโร³ เป็นที่พำนัก

ช่วยคุ้มพิทักษ์

อันตรายอย่าได้มีมา

คำว่า **รัตนตรัยตรี** คือ พระรัตนตรัยทั้งสามประการ ได้แก่ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นคำสะท้อนภาพสังคมไทยสมัยโบราณว่า มีผู้ยึดมั่นนับถือพระพุทธศาสนามาตั้งแต่อดีตกาลจนถึงปัจจุบัน

2. ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เป็นความเชื่อในสิ่งลึกลับ ที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ ด้วยการใช้เวทมนต์คาถาเป็นเครื่องกำกับ บังคับให้สิ่งลึกลับกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนได้ ดังนั้น สังคมมนุษย์สมัยโบราณจึงนิยมเรียนวิชาไสยศาสตร์ เพื่อประโยชน์ในการป้องกันตัว และใช้ให้ทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่งที่ตนต้องการ ดังที่ สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2519: 468) ได้กล่าวถึงไสยศาสตร์กับวิถีชีวิตชาวภาคใต้ไว้ว่า ไสยศาสตร์ จึงเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวภาคใต้จนเคยชิน และเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันมาก เพราะไสยศาสตร์เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจที่สำคัญซึ่งปฏิบัติสืบต่อกันมา ผู้ที่มีความรู้ทางไสยศาสตร์นั้นมักจะคลุกคลีใกล้ชิดกับคนทั่วไปมากกว่าพระภิกษุผู้ขึ้นทางหลักธรรม แม้แต่พระอาจารย์ที่ขลังๆ ก็ยังใช้ไสยศาสตร์เข้าไปเกี่ยวข้องกับตัว ด้วยเหตุนี้เองที่ทำให้ผู้คนเชื่อถือไสยศาสตร์กันอย่างกว้างขวาง

วรรณกรรมเรื่องพระยาชมพูปรากฏเรื่องไสยศาสตร์ตอนที่พระธรรมราชาธิราชรู้ว่าพระยาชมพูกำลังคิดอะไรอยู่ พระยาชมพูจึงเข้าใจว่าพระธรรมราชาธิราชเล็งพรายกุมาร เพื่อสืบข่าวความลับของตน ดังบทประพันธ์ที่ว่า

◎ ชุมพูปดีคิดฉงน

นึกในกมล

เพื่อไต่ไกรรู้เสศผา

◎ ชะรอยธิดาราชา

เล็งภูตมลายา

กุมารพรายไซ้ไฉน

³ พุโร = พุทโร หมายถึง พระพุทธเจ้า

◎ พุทธตรัสรู้ความใน จึงมีพุทธพาทีมา	จิตท้าวคิดไผ่
◎ ว่าเหย้าชุมพุมหา ว่าฉันใดแลเราผู้ว้า	ท่านมีจินตนา
◎ วารจิตบพิตรตรีการ	ว่าเราคบพาล

กุมารมีภูตนิยม

คำว่า ภูตมยา กุมารพราย กุมารมีภูต เป็นคำที่แสดงถึงความเชื่อทางไสยศาสตร์ แม้ปัจจุบันสังคมไทยยังมีความเชื่อเรื่องนี้เหลืออยู่บ้าง แต่วรรณกรรมเรื่องพระยาขมพูนก็เป็นภาพสะท้อนให้เห็นสังคมในสมัยโบราณว่า มีความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์อย่างเหนียวแน่นสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

ภาษาสะท้อนภาพสังคมการปกครอง

สังคมการปกครองในประเทศไทย ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคได้มีเปลี่ยนแปลงมาแล้วหลายยุคสมัย จนทำให้ผู้คนคนปัจจุบันไม่สามารถมองเห็นภาพการปกครองในอดีตได้เลย แต่วรรณกรรมที่แต่งขึ้นในสมัยนั้นๆ ผู้แต่งได้สอดแทรกความคิด คำนิยม และสภาพสังคมในยุคสมัยของตนไว้ด้วย จึงช่วยให้ผู้คนคนปัจจุบันมองเห็นภาพสังคมในอดีตได้ โดยผ่านภาษาทางวรรณกรรม

การปกครองบ้านเมืองที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องพระยาขมพูน ผู้แต่งได้สะท้อนให้เห็นการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่ภาคใต้ของไทยได้ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทยตามระบบรัฐบรรณาการ จึงต้องตกเป็นเมืองบริวารของกรุงสุโขทัย อโยธยา และรัตนโกสินทร์ตามลำดับ โดยดินแดนภาคใต้มีฐานะเป็นเมืองบริวารใน 2 รูปแบบ คือ เมืองพระยามหานครหรือหัวเมืองชั้นนอกและเมืองประเทศราช (สงบ ส่งเมือง. 2542: 4029)

หัวเมืองทางภาคใต้ที่มีความสำคัญในอดีต คือ หัวเมืองนครศรีธรรมราช เป็นหัวเมืองชั้นเอกมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ผู้ปกครองมีอำนาจเหมือนกษัตริย์ และมีการจัดรูปแบบการปกครองเช่นเดียวกับราชธานีส่วนกลาง มีเมืองที่อยู่ภายใต้อำนาจ ซึ่งบรรดาเมืองเหล่านี้จะมี

การส่งเครื่องบรรณาการดอกไม้เงินดอกไม้ทอง และสิ่งของต่างๆ รวมทั้งมีการตีมน้ำพิพัฒน์สัตยาด้วย

วรรณกรรมเรื่องพระยาขมพู ได้สะท้อนให้เห็นรูปแบบการปกครองของหัวเมืองทางภาคใต้เอาไว้ แบ่งได้เป็น 2 ส่วน คือ การปกครองส่วนกลางและการปกครองส่วนภูมิภาค

1. การปกครองส่วนกลาง คือ ศูนย์กลางการบังคับบัญชาอยู่ที่เมืองราชธานีที่จัดการปกครองโดยมอบอำนาจให้พระสมุหนายกบังคับบัญชาดูแลหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งส่วนราชการทหารและพลเรือนให้พระสมุหกลาโหม บังคับบัญชาดูแลหัวเมืองฝ่ายใต้ทั้งส่วนราชการทหารและพลเรือน และให้พระเสนาบดีกรมคลังบังคับบัญชาดูแลหัวเมืองท่า

การปกครองส่วนกลางฝ่ายพลเรือนได้มอบอำนาจให้เสนาบดี 4 ฝ่าย เป็นผู้บังคับบัญชาควบคุมดูแลการบริหารราชการแผ่นดินตามพระบรมราชโองการของกษัตริย์ เรียกว่า จตุสดมภ์ ดังนี้

1.1 นครบาล (กรมเวียง) เป็นฝ่ายรับผิดชอบในการปกครองท้องที่ รักษาความสงบสุขของราษฎร ปราบปรามโจรผู้ร้าย และลงโทษผู้กระทำความผิด

1.2 ธรรมการ (กรมวัง) เป็นฝ่ายรับผิดชอบภายในราชสำนักช่วยแบ่งเบาพระราชภาระของพระมหากษัตริย์ในหน้าที่ตุลาการและการพิจารณาพิพากษาคดี

1.3 โภษาธิบดี (กรมคลัง) เป็นฝ่ายรับผิดชอบเรื่องผลประโยชน์ของแผ่นดินที่ได้จากการเก็บส่วยอากร การใช้จ่ายพระราชทรัพย์ จัดตั้งสำเภากลางออกค้าขายกับต่างประเทศ การทำสัญญาค้าขายและติดต่อทางการทูตกับต่างประเทศ

1.4 เกษตราธิการ (กรมนา) เป็นฝ่ายรับผิดชอบเกี่ยวกับการทำมาหากินของราษฎร ด้านการเกษตร และรักษาเสบียงอาหารสำหรับใช้ในยามมีสงคราม (दन्य ไซโยธา. 2546: 150)

การปกครองรูปแบบดังกล่าวปรากฏในวรรณกรรมเรื่องพระยาขมพู ตอนที่พระพุทธรเจ้าทรงเนรมิตพระองค์เป็นพระธรรมราชาธิราชปกครองเมืองเนรมิต แล้วให้พระสาวกเนรมิตกายเป็นเหล่าอำมาตย์เสนาบดี ทำหน้าที่ฝ่ายพลเรือนแบบจตุสดมภ์ ดังบทประพันธ์ว่า

๑ พระสีดิสาวโก	เป็นราชาสามนต์พลง
นั่งเฝ้าเป็นสองข้าง	เสวนารับพระโองการ

◎ พระโมคลาสาวโก ⁴	ฤทธิพิทลภยลือลาน
พระธรรมเสนาบาล	บำรุงราชการใน
◎ พระชีณาสปโว	ชินโรสพจนะไซ
เป็นอัครมหาเสนาผู้ใหญ่	ประนมเฝ้านรเบนทรา
◎ พระอารีย์เจ้านั้น	เป็นอำมาตย์ราชเสนา
นั่งเฝ้าองค์อิสรา	คอยรับราชองค์การ
◎ วรเถราพระอาณนที	เป็นมณฑลบริวาร
รักษาทรัพย์สังการ	โภคสมบัติจักรพัทธรา
◎ อนุรุท ⁵ พุททวิสัย	เป็นคลังในราชมหา
อุบาลีวารเถรา	เป็นพระยาคลังราชการ
◎ พระกะจายยะเถรัง ⁶	บังคับกิจหนึ่งในศาล
ลูกขุนกับบริวาร	หมู่พราหมณ์พฤฒิจานง

2. การปกครองส่วนภูมิภาค เป็นการปกครองหัวเมืองต่างๆ ที่อยู่นอกเขตราชอาณาจักร ประกอบด้วยหัวเมืองชั้นในเรียกว่า เมืองจัตวา มีผู้รั้งเมืองเป็นผู้ปกครอง หัวเมืองชั้นนอก เรียกว่า เมืองพระยามหานคร แบ่งเป็นเมืองชั้นเอก ชั้นโท และชั้นตรี ลำดับกันตามขนาดและความสำคัญของเมือง กษัตริย์ทรงแต่งตั้งให้ขุนนางผู้ใหญ่ออกไปปกครอง ส่วนเมืองประเทศราชที่ยอมอ่อนน้อมเป็นเมืองขึ้น มีกษัตริย์ที่เป็น เจ้าเมืองเดิมเป็นผู้ปกครอง เมืองเหล่านี้ต้องยกทัพไปช่วยเมื่อเมืองหลวงส่วนกลางมีศึกสงคราม

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หัวเมืองภาคใต้ของไทย ขึ้นตรงต่อพระสมุหกลาโหม มีการจัดให้เป็นหัวเมืองชั้นนอก หรือ เมืองพระยามหานคร โดยมีเมืองนครศรีธรรมราช เป็นหัวเมือง

⁴ พระโมคลาสาวโก = พระโมคัลลานะ

⁵ อนุรุท = อนุรุทธะ หมายถึง พระมหาสาวกองค์หนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะในทางทิวพยจักขุ

⁶ พระกะจายยะเถรัง = พระกัจจายเถรัง หมายถึง พระมหากัจจายณะ เป็นชื่อพระมหาสาวกองค์หนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะในทางอธิบายความของคำย่อให้พิสดาร

ชั้นเอกที่มีความสำคัญที่สุด มีหน้าที่ควบคุมหัวเมืองประเทศราชมลายู คือ บัตตานี ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปะลิส ส่วนที่เป็น หัวเมืองชั้นโท ได้แก่ เมืองพัทลุง เมืองสงขลา ที่เป็น หัวเมืองชั้นตรี ได้แก่ เมืองไชยาและเมืองถลาง (สนั่น เมืองวงษ์. 2518: 185-186)

วรรณกรรมเรื่องพระยาขมพู ได้สะท้อนภาพการปกครองส่วนภูมิภาค ตอนที่นางพิมพรขอร้องพระยาขมพูให้ชะลอทัพไว้ก่อน รอให้เมืองบริวารยกทัพมารวมพร้อมกันแล้ว จึงค่อยยกทัพไป ดังบทประพันธ์ว่า

๑ พระเอยไม่เคยมาเคื่อง คอยงคอยู่เมือง
 แต่งกายให้หลายราตรี
 ๑ เมืองรั้งทั้งเอกโทตรี ข้าขันฑบุรี
 จะได้เข้ามาพร้อมกัน

การปกครองหัวเมืองชั้นนอก หรือ เมืองพระยามหานครทางภาคใต้ มีการบริหารราชการ ภายในเมืองเหมือนกับเมืองหลวงราชธานีทุกประการ คือ แต่ละเมืองมี เจ้าเมืองปกครอง มีกรมการเมืองเป็น ผู้ช่วยเหลือเจ้าเมืองในการปกครอง โดยมีตำแหน่งหน้าที่เช่นเดียวกับจตุสดมภ์ (สงบ สงเมือง. 2542: 4029) หลักฐานสำคัญที่สามารถยืนยันว่า หัวเมืองทางภาคใต้มีการปกครอง เหมือนกับราชธานี คือ ชื่อตำบลในเขตอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช ได้แก่ ตำบลเวียง ตำบลวัง ตำบลคลัง และตำบลนา (สืบพงศ์ ธรรมชาติ. 2534: 420) ในแต่ละตำบลเหล่านี้คงเป็นที่ทำการ เสนาบดีทั้ง 4 ฝ่ายของหัวเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งยังปรากฏร่องรอยอยู่จนถึงปัจจุบัน

ส่วนเมืองประเทศราชทางภาคใต้ที่อยู่ในความควบคุมดูแลของเมืองนครศรีธรรมราช ได้แก่ บัตตานี กลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี และปะลิส ก็จะต้องมีการส่งเครื่องบรรณาการไปยัง ราชธานีทุกๆ 3 ปี

การปกครองหัวเมืองประเทศราช ปรากฏในตอนที่ราชทูตกล่าวกับพระยาขมพูว่า เมืองราชคฤห์ของพระเจ้าพิมพิสารเป็นเมืองประเทศราชของพระธรรมราชาธิราช ดังบท ประพันธ์ที่ว่า

๑ อ่ามราเธอว่าไซ้ ในราชคฤห์มหา	นั้นกรุงท้าวพิมพิสารรา เป็นเมืองนอกชอกบัจจันต์ ⁷
๑ ไม่ใช่บรมรา- เป็นเมืองข้าขอบขัณฑ์	ชาธิราชผู้ทรงธรรม ทเสมา ⁸ จะว่าไย

สำหรับการจัดการปกครองส่วนภูมิภาคนั้น จะมีธรรมเนียมการส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทอง เครื่องบรรณาการเป็นพันธะตามระบบศักดินาที่หัวเมืองบริวารมอบให้แก่เมืองหลวง เพื่อเป็นการแสดงความอ่อนน้อมจงรักภักดี และยินยอมเป็นข้าขอบขัณฑ์เสมา (ธิดา สาระยา. 2540: 3) ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมืองพระยามหานครและเมืองประเทศราชเท่านั้นที่ต้องส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทองและเครื่องบรรณาการ หัวเมืองทางภาคใต้ที่ต้องส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทองและเครื่องบรรณาการ ได้แก่ เมืองนครศรีธรรมราช สงขลา พัทลุง พังงา หรือตะกั่วป่า ต้องส่งปีละครั้ง ส่วนเมืองปัตตานีซึ่งเป็นเมืองประเทศราชต้องส่ง 3 ปีต่อครั้ง แต่มีจำนวนเครื่องบรรณาการมากกว่า (สงบ ส่งเมือง. 2542 : 4029)

ในวรรณกรรมเรื่องนี้ได้กล่าวถึงกษัตริย์ร้อยเอ็ดนครที่ยอมเป็นเมืองบริวารของพระยาชมพู่ โดยการส่งเครื่องบรรณาการดอกไม้เงินดอกไม้ทองมาถวาย เพื่อแสดงความอ่อนน้อมจงรักภักดีต่อพระยาชมพู่ ดังบทประพันธ์ที่ว่า

๑ กรุงไกรใหญ่น้อยมา ทุกตัวท้าวขอร	ยกนคราสโมสร ถวายสุวรรณรัตนบรรณา
--------------------------------------	------------------------------------

การปกครองบ้านเมืองที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องพระยาชมพู่ อาจกล่าวได้ว่า ผู้แต่งนำรูปแบบการปกครองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเข้ามาสอดแทรกในวรรณกรรมเรื่องนี้ มีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงเทพมหานคร และมีหัวเมืองทางภาคใต้เป็นเมืองพระยามหานครหรือหัวเมืองชั้นนอกและเมืองประเทศราช ที่จะต้องส่งเครื่องบรรณาการยังเมืองหลวง เพื่อแสดงความ

⁷ บัจจันต์ หมายถึง สุดแดน , ปลายเขต

⁸ ข้าขอบขัณฑ์เสมา = ข้าขอบขัณฑ์เสมา หมายถึง ดินแดนที่มีเจ้าของ , อาณาเขตแคว้นแคว้นหัวเมืองชายแดน , เมืองประเทศราช

จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ อีกทั้งเมื่อเกิดศึกสงครามก็ต้องยกทัพมาช่วยเหลือนด้วย ในขณะที่เดียวกันหัวเมืองพระยามหานครก็จัดการปกครองภายในตามแบบอย่างของเมืองหลวงที่เป็นราชธานีด้วย

บทส่งท้าย

การมองสังคมผ่านภาษาจากรวบรวมเรื่องพระยาชมพูครั้งนี้ ผู้มองได้เห็นภาพของสังคมในอดีตที่มีการเปลี่ยนแปลงมาตามลำดับยุคสมัย เป็นปัจจัยให้ค่านิยมของสังคมเปลี่ยนแปลงไปด้วย ค่านิยมบางอย่างเปลี่ยนรูปแบบในลักษณะเข้าผสมผสานกับค่านิยมสมัยใหม่ในแต่ละยุค แต่ยังมีรูปแบบค่านิยมของสังคมโบราณหลงเหลืออยู่บ้าง ค่านิยมบางอย่างได้เสื่อมสลายไปกับกาลเวลา ทำให้อุชุนคนปัจจุบันมองไม่เห็นภาพสังคมในอดีตของบรรพบุรุษได้เลย ฉะนั้น วรรณกรรมท้องถิ่นทุกเรื่องจึงเป็นเสมือนกระจกวิเศษที่สามารถกระซอกจินตนาการของผู้ส่ง แล้วนำไปดูสภาพสังคมในอดีตได้อย่างดีเยี่ยม วรรณกรรมโบราณในท้องถิ่นจึงเป็นสมบัติอันมีค่าที่ควรรักษาไว้ให้คงอยู่เป็นกระจกวิเศษคู่บ้านคู่เมืองสืบไป

เอกสารอ้างอิง

ไชศรี ศรีอรุณ. (2546). พระพุทธรูปปางต่างๆ ในสยามประเทศ. (พิมพ์ครั้งที่ 3).

กรุงเทพฯ : มติชน.

ชวน เพชรแก้ว. (2542). “พระยาชมพู” ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 11.

กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคาร ไทยพาณิชย์.

ณัฐ คำชู. (2547). การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมกลอนสวดเรื่องมหาชมพูบดีสูตร.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยบูรพา.

दनัย ไชโยธา. (2546). ประวัติศาสตร์ไทย : ยุคอาณาจักรอยุธยา. กรุงเทพฯ :

โอเดียนสโตร์.

- ดิเรก พรตตะเสน, ผู้ปริวรรต. (2527). **พระยาชมพู**. นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยครู นครศรีธรรมราช.
- ท้าวมหาชมพูบดี**. (2517). (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูสุวรรณสิกขกิจ (บุญรอด สุวณฺเฑนโชโต) ณ เมรุวัดอนงคาราม 31 มีนาคม 2517). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เสียงชัยจงเจริญ.
- ธิดา สารยา. (2540). **บ้าน เมือง และประเทศในสายพระเนตร**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- เปลื้อง ณ นคร. (2544). **ประวัติวรรณคดีไทย**. (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.
- สงบ ส่งเมือง. (2542). "ประวัติศาสตร์ภาคใต้" ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 9**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารไทยพาณิชย์.
- สนั่น เมืองวงษ์. (2518). **ประวัติศาสตร์ธนบุรี - รัตนโกสินทร์**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสยาม.
- สืบพงศ์ ธรรมชาติ. (2534). **การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือ บุต**. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2519). **พุทธศาสตร์**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- . (2547). **วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมพินิจ**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.